

ИСТОРИЧЕСКОТО ЗНАЧЕНИЕ НА МАГНА ХАРТА

проф. Дейвид Карпентър

През 2015 г. бяха отбелязани 800 години от приемането на Великата харта на свободите (Магна Харта) – първият документ, установяващ принципа на върховенство на правото. По този повод на 23 октомври 2015 г. в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ професор Дейвид Карпентър, експерт по средновековна история в лондонския Кингс Колидж, изнесе публична лекция.¹

Представяме най-важните моменти от лекцията на проф. Карпентър в превод на български език. Пълен аудио-запис на събитието на английски език е достъпен [тук](#).

(...)

Вече 800 години откакто Магна Харта е приета на поляната Рънимийд, близо до Лондон. Тогава се е предполагало, че Хартата ще има неограничено действие занапред. Струва ми се обаче, че крал Джон и неговите барони биха били изумени да разберат как 800 години по-късно тук, както и по целия свят, ние чествуваме документа, който те са създали. Вече чухме за тържествените събития, които отбелязват годишнината тук, в България – за изложбата, която е организирана от Британско посолство и представена в Народното събрание и която сега обикаля страната, (...) за плакатите, изложени пред резиденцията на посланика, за тази чудесна книга (показва книгата с новия български превод на Магна Харта и на Конституцията на САЩ, издадена през 2015 г. – б.ред.), стана въпрос и за моята книга, но тя няма илюстрации, докато това издание има чудесни илюстрации и е много по-забавно. То е подготвено от Фондация „Америка за България“ и съдържа забележителен превод на Хартата от проф. Александър Шурбанов и предговор от адв. Валентин Брайков, когото чухме преди малко. Не Ви препоръчвам моята книга, препоръчвам Ви тази!

В лекцията си аз смятам да засегна някои от основните въпроси, повдигнати от Лозан Панов в неговото встъпително изказване и по-специално въпросът за това как конституциите и принципът за върховенство на правото могат да бъдат приложени. Едно е да имаме конституция с много хубави неща в нея, много по-трудно е те да бъдат практически приложени. През 1215 г. е мислено много по този въпроси, според мен отговорът е бил открит в Англия още тогава.

(...)

¹ Съорганизатори на събитието бяха Посолството на Великобритания у нас, Институт Отворено общество – София и Фондация „Америка за България“.

Магна Харта се е превърнала в един от най-известните документи в световната конституционна история – през 20-ти век е цитирана от Нелсън Мандела и Махатма Ганди, била е изключително важна за бащите основатели на американската конституция и тази чудесна книга ги свързва заедно – „Магна Харта на 800 години и голямата ѝ дъщеря, Американската конституция“. Магна Харта е цитирана често в решенията на Върховния съд по съвременни конституционни въпроси. Във Великобритания този документ е бил много важен за парламентарната опозиция по времето на Чарлз I през тридесетте и четиридесетте години на 17-ти век. И днес Магна Харта е важна част от политическия дискурс в модерна Великобритания. (...) Точно преди последните избори, ето я отново в една леко иронична карикатура², която показва какво г-н Камерън би направил, след като спечели изборите. Надписът гласи: „Аз, Магна Дейв, тържествено се заклевам да премахна всички юридически и бюрократични вратички и бариери пред суверенната воля на Дейв“. Иронията е в това, че Магна Харта се опитва да направи точно обратното – тя се опитва да постави юридически бариери и да ограничи суверенната воля на крал Джон и неговите наследници. (...)

По-рано през този месец Магна Харта беше цитирана от председателя на Върховния съд на Великобритания като аргумент срещу намерението на правителството да въведе съдебни такси, или с други думи да таксува хората при завеждането на дела. Вижте тук – на 9-ти октомври водещо заглавие във в-к „Гардиън“: „Съдебните такси противоречат на Магна Харта, казва председателят на Върховния съд“. Значи Магна Харта е все още могъща, все още работи. Ето вижте – на 15-ти октомври, само шест дни по-късно, министрите вече подготвят оттеглянето на своето предложение за съдебните такси. Следователно силата на Магна Харта беше демонстрирана дори през този месец.

Но защо това е така? Защо Магна Харта е станала толкова известна? Това е документ на латински език. Има много разпоредби в нея, които на пръв поглед не изглеждат да са от някакво особено конституционно значение. Един такъв пример е премахването на загражденията по реките Темза и Медуей, които са спирали рибата да плува нагоре-надолу по течението на реките и това често е цитирано като ранен пример за защита на животните. Разбира се, възможността рибата да плува нагоре-надолу по течението на Темза и Медуей не е въпрос от голямо конституционно значение. Тогава защо Хартата е толкова известна? То е защото, както казаха всички преди мен тази вечер, тя налага фундаменталния принцип, че владетелят е подчинен на правото. Той вече не може просто да заяви: „Отивай в затвора“, или „Ще ти отрежа главата“, или „Отнемам твоята собственост“.

Ако владетелят иска да предприеме нещо срещу вас, той трябва да го направи, следвайки определена юридическа процедура. Той трябва да получи съдебно решение срещу вас, постановено от хора, които стоят на равна нога с Вас, т.е. еднакви сте по социален статус. Той трябва да действа съобразно закона на страната. През 1215 г. тази основна идея, че владетелят е подчинен на закона, разбира се, не е нова: тя съществува

² Карикатура на Стив Бел, публикувана във в-к „Гардиън“ на 04.06.2015 г., може да се види в [интернет](#) – б.пр.

от векове и то на територията на цяла Европа. Тогава от къде произтича голямото значение на Магна Харта?

Аз мисля, че Хартата е важна, защото тя налага принципа на върховенство на правото в най-големи подробности – много по-детайлно отколкото която и да е друга европейска конституция от онова време или от преди това. Тя налага този принцип във всичките си 63 разпоредби – забрани и разрешения, които обхващат широк кръг от държавни дейности: право, финанси, църква, отношения между краля и аристокрацията, местна власт. Именно обхватът на Магна Харта в налагането на тези принципи е толкова нов.

Ако искате да подобрете най-важните части от Хартата, обикновено се изтъкват няколко и Лозан Панов беше прав да ги спомене. Първо имате чл. 12, който прогласява фундаменталния принцип, че кралят не може да налага данъци без общото съгласие на кралството. И чл. 39, може би най-известната от всички разпоредби, който гласи, че „никой свободен човек няма да бъде задържан или затварян, или лишаван от имот, или поставян извън закона, или разоряван по какъвто и да било начин, нито пък Ние ще тръгнем срещу него или ще изпратим други срещу него освен по законната присъда на негови равнопоставени или по закона на страната“³. Това е основна преграда пред тиранията, нали? Аз не мога просто да хвана човек и да го тикна в затвора. Мога да действам против някого, само ако спазвам законовата процедура. И, естествено, чл. 40, който също беше споменат от Лозан Панов: „на никого ние няма да продаваме, на никого няма да отказваме или отлагаме право и правосъдие“. Именно тази разпоредба беше цитирана от председателя на Върховния съд срещу предложението на британското правителство за увеличаване на съдебните такси. Очевидно, ако се събират такси за водене на съдебни дела, то това е начин да бъдете изключен от правосъдието, да ви бъде отказано правосъдие, ако не може да си позволите да платите таксите. Член 39 и 40 са все още част от британските законници, част от конституционното право на Обединеното кралство.

В основната част от моето изложение смятам да направя няколко неща. Първо, ще разгледам някои особености на самия документ; второ, ще кажа нещо накратко за причините, които са довели до съставянето на Хартата, и трето, за природата на Магна Харта. Има голям спор по този въпрос. Ние сега я честваме, но тогава Магна Харта е била един егоистичен акт на бароните, с който английските елити са осигурили привилегии за себе си, изключвайки всички останали. И на последно място, бих искал да засегна въпроса за влиянието на Хартата, който е и въпрос за това как да бъде осигурено нейното приложение. Последното наистина е проблем, защото през 1215 г. бароните много внимателно обмислят как да гарантират прилагането на тази конституция. Те решават, че 25-те барона, които са всъщност един съд – нещо като Върховния съд – могат да съдят краля, ако наруши Хартата. И ако установят, че той я е нарушил, те могат да отнемат неговата земя, имущество, замъци, докато кралят не

³ В текста е използван преводът на Магна Харта на проф. Александър Шурбанов от изданието “800 години Магна Харта и голямата ѝ дъщеря, Американската конституция”, Фондация “Америка за България”, София, 2015 г.

поправи нарушението. Хората можели да не се подчиняват на краля, докато той действа в нарушение на Хартата – подчиняват се, само ако той я прилага. Обаче тази много важна клауза, гарантираща изпълнението на Хартата е отпаднала от по-късните версии на текста, за което ще говоря по-късно. Тогава как е било гарантирано прилагането на тези по-късни версии на Хартата? Има отговор на този въпрос и мисля, че този отговор е много важен, защото той днес ни дава урок за това как конституциите трябва да живеят, да дишат и да бъдат прилагани.

Нека първо набързо да погледнем за какъв документ става въпрос. Това, което знаем, е, че през 1215 г. крал Джон не издава една-единствена Магна Харта. Знаем, че той издава поне тринадесет такива – които са с един и същи текст, имат една и съща правна сила и са предвидени за разпространение из цялата страна. Научаваме всичко това от един не много вълнуващ меморандум от 1215 г., изготвен от самия крал Джон, в който е записано, че въпросните 13 текста са били издадени. Само четири от тях са оцелели до наши дни. Две се намират в катедрали и винаги са били там – има една в катедралата в Линкълн и една в катедралата в Солзбъри. Има и два оригинала, които понастоящем се съхраняват в Британската библиотека. (...) Този документ съдържа 3500 думи. Написан е на латински език и обичайно се възприема, че се състои от 63 разпоредби (...), които по онова време са били обособени посредством изписването на наистина големи букви в текста. Началото на всяка нова разпоредба е отбелязано от голяма буква.

Какви са причините, които са довели до приемането на Магна Харта? Те се коренят в управлението на един английски крал – крал Джон, който е управлявал Англия от 1199 до 1216 година. Тук виждате неговия гроб, който се намира в катедралата в Устър, където той е положен 15 години след смъртта си. Защо царуването на крал Джон е било толкова тиранично? Защо точно то е предизвикало създаването на Хартата? Няколко причини могат да бъдат много лесно посочени. Намек за първата от тях се съдържа в титлите на крал Джон, които виждаме в началото на Магна Харта: „Джон, по Божията милост крал на Англия, повелител на Ирландия, дук Нормандски и Аквитански, и граф Анджуйски...“ С други думи, Джон не е бил само крал на Англия, той също така е управлявал и цяла Западна Франция – той е дук на Нормандия и Аквитания и граф на Анжу. В крайна сметка именно цената на това да се поддържа такава огромна империя се превръща в основната причина за появата на Магна Харта. За да има ресурсите да поддържа и възстанови владението над континенталните си земи, Джон увеличил много сериозно данъците в Англия. Между 1204 и 1212 г. крал Джон утроил данъчните си приходи от Англия. Можете ли да си представите какво ще се случи с някоя държава днес, ако данъците се увеличат три пъти? Вероятно ще стане революция, както това станало в Англия. Повечето разпоредби на Магна Харта целят да попречат на краля да експлоатира различните източници на доходи. Така, че това е едната основна причина за появата на Хартата.

Втората основна причина ни препраща към най-известните разпоредби – чл. 39 и 40 от Хартата и произтича от произволното отношение на Джон към неговите поданици. Ако се скарате с Джон, той просто ще отнеме Вашия имот без съдебен процес, ще Ви заключи в затвора, направо ще Ви унищожи, а е известно, че той със сигурност е извършил и едно убийство, вероятно дори няколко убийства. Така че тази

жизненоважна разпоредба: „никой свободен човек няма да бъде задържан или затварян, или лишаван от имот, или поставян извън закона... освен по законната присъда на негови равнопоставени или по закона на страната“ е изцяло насочена срещу характерния произвол в управлението на Джон и неговото отношение към хората. (...)

Третата причина за създаването на Хартата е свързана с отношенията на Джон с Британия и е много важно да помним, че Магна Харта е именно британски документ. Тя не е просто английски документ, защото тираничното управление на Джон над Уелс и Шотландия е една от главните причини, довели до появата на Хартата. Точно по този въпрос аз успях да направя едно вълнуващо откритие, за което бих искал да спомена. На пръв поглед то не изглежда чак толкова вълнуващо. Става дума за документ, който е преписан в регистъра на един от манастирите в Кентърбъри, „Св. Августин“. Регистърът е от 1320 г., но в него се съдържа препис на писмо от крал Джон от 1209 г., описващо договора, който Джон наложил на краля на Шотландия. От текста става ясно, че крал Джон поставя Шотландия под властта на Англия. Той прави Шотландия васално кралство. Аз държах под ембарго това откритие, докато не премина референдумът за независимостта на Шотландия, защото се опасявах, че шотландските националисти ще се възползват от него и ще го представят като пример за английския империализъм, което, разбира се, всъщност е точно така. Но документът ни помага да разберем защо кралят на Шотландия се присъединява към бунтовниците и защо Шотландия играе толкова важна роля в бунта срещу крал Джон. В известен смисъл най-важното, което Магна Харта постига от гледна точка на британската конституция, е, че съхранява независимостта на Шотландия. Така че това е още една важна причина за създаването на Хартата.

Стигаме до последната причина, а тя се корени в личността на крал Джон. (...) Омразата към личността на крал Джон е една от главните причини за избухването на бунта, довел до създаването на Магна Харта. Крал Джон е бил жесток, отмъстителен, убиец. Това се е случило в епохата на рицарството, не си мислете, че е станало в епохата на бруталното Средновековие. По време на рицарството отношенията между благородниците са били точно обратното на брутални, дори на бойното поле не е било приемливо просто да убиваш своите врагове или да ги екзекутираш за политически престъпления. Действията на Джон са били в пълно противоречие с нравите на рицарското общество. Това, което е правело Джон особено опасен, било, че той можел да бъде гостоприемен и много щедър домакин, който черпел гостите си с храна и напитки, но когато сложел ръка около рамото им, винаги можело да очакват, че ще бъдат пронизани в гърба. И аз мисля, че това е една от основните причини, довели до създаването на Хартата.

Сега бих желал да разгледам въпроса за това какво е представлявала Хартата по онова време и дали то е същото, което мислим за нея сега. Дали е осигурявала универсална защита на човешките права, дали наистина е подчинила владетеля на закона и всички еднакво са имали полза от нея, или, както често се твърди, е била един егоистичен документ, в който едрите аристократи са защитавали своя собствен интерес за сметка на интересите на всички останали?

В последното твърдение има известна доза истина. Преди всичко трябва внимателно да преценим какво точно дава Магна Харта на тези, които не са били свободни. Защото свободите в Хартата са дадени само на свободните. Те не са били дадени на селяните, които не са свободни, нито на закрепостените, нито на робите. Помислете си за английското население през 1215 година. Тогава аз със сигурност бих бил лорд, и всички хора тук на трибуната щяха да бъдат лордове и дами, както и вероятно един – двама по-изтъкнати хора от нашата публика. Но преобладаващият брой от хората в публиката щяха да бъдат несвободни селяни. Щяхте да бъдете закрепостени и роби. (...) Вие нямаше да можете да се ползвате от Хартата, защото тя има действие само по отношение на свободните хора. Ако се върнем към този най-известен текст от Хартата, член 39, който гласи, че никой „свободен“ човек няма да бъде затварян, неговото имущество няма да бъде отнето. Това означава, че вашият господар може да отнеме вашето имущество както и когато пожелае. Много е важно той да има тази власт, защото това е също и дисциплинираща власт над Вас. Ако иска да Ви вдигне изполицата или, ако иска да удвои труда, който му дължите, той ще Ви заплаши, че ще Ви отстрани от владението. Може би ще възразите, че в чл. 40 пише „на никого“ няма да отказваме право и правосъдие, така че можете да се позовете на това, но разбира се, то няма да Ви помогне много. Ако някой от Вас дойде при мен, и аз съм Кралят, и Вие ми кажете, че съм обещал да не отказвам правосъдие на никого, тогава аз ще Ви кажа: „Съжалявам! Самият закон казва, че господарят, Вашият господар, може да вдигне изполицата и да Ви отнеме земята, когато пожелае“. Така че правното положение на селяните по отношение на тяхната собственост и на труда им е такова, че те са били изцяло подчинени на своя господар. Кралят ще каже: „Съжалявам, аз нямам нищо общо с това. Такива са правните норми“. Тоест чл. 40 не може да помогне. Просто трябва да приемем, че селяните не извличат пряко полза от Магна Харта от 1215 година.

Ами жените? Струва си да помислим малко по този въпрос. Жените спечелили ли са от Магна Харта? Тук мисля, че картината е малко по-нюансирана. Хартата гласи „никой свободен мъж“ (англ. man), но мисля, че доминиращото разбиране за Хартата, латинското „homo“ в текста показва, че „мъж“ всъщност означава „човешко същество“. Ако попитате авторите на текста от 1215 г. дали той включва и жените, те щяха да спрат, да си почешат главите и после щяха да кажат: „Е, може би ги включва“. Защото „homo“ означава „човешко същество“. Но ако се задълбочите в текста, ще видите също и как жените са зависими от мъжете. Това отразява факта, че жените са играли много малка роля в обществения живот. Защото нали виждате, „никой свободен човек няма да бъде задържан или затварян...освен по законната присъда на неговите равнопоставени...“. Но ако жените бяха защитавани според този текст, то те би трябвало да разчитат на присъдата на мъже, защото жените не могат да се явяват в съда и да издават присъди, не могат да бъдат съдебни заседатели, те имат ограничена роля в обществения живот.

Положението не е чак толкова лошо обаче, защото има една много важна разпоредба в Хартата, която защитава вдовиците. Тя защитава вдовиците срещу принуда да встъпят повторно в брак. Някои автори гледат на това като един от първите етапи от еманципацията на жените. От друга страна, има една друга разпоредба в Хартата,

единствената, в която се говори изрично за жените – лат. „femena“, която е умишлено дискриминационна срещу тях, като ги поставя на по-ниско ниво от мъжете. Жените могат да се явят пред съда и да обвинят някого в убийство, но в този случай съгласно Магна Харта обвинението не може да бъде арестувано преди процеса. С други думи, този човек може лесно да избяга. Докато, ако мъж отправи обвинение в убийство към някого, то последният ще бъде задържан преди процеса. Страхувам се, че това отразява дълбокото недоверие към жените и към безотговорно отправяните обвинения от тяхна страна за извършени умишлени или неумишлени убийства. В това отношение Хартата също дискриминира жените и отразява ниско мнение за тяхната надеждност като обвинители.

Добре е да си дадем сметка също, че Магна Харта е един йерархично устроен документ. Той въвежда принципа, че облагането с данъци изисква съгласието на кралството. И така донякъде създава първата конституционна разпоредба за английския парламент. Защото казва, че точно такъв вид събрание трябва да изрази съгласието на кралството. Но събранието, което изразява съгласието на кралството за облагане с данъци, се свежда единствено до камарата на лордовете. Не е предвидена никаква роля за камарата на общините, не е предвидена роля за Лондон, нито за рицарите, представляващи отделните графства. Тоест няма камара на общините. В значителна степен Магна Харта е документ за лордовете.

Това решава ли въпроса за нейната природа като за йерархичен инструмент, който служи само на лордовете? Аз не мисля така. Обаче подобна позиция беше много енергично защитавана в Англия през годината. Един от най-пламенните защитници на тезата беше човек, наскоро обявен за най-умния жител на кралството. Името му е Джонатан Сампшън, лорд Сампшън, той е едновременно съдия във Върховния съд, т.е. на върха на юридическата професия, и много известен историк, специалист по средновековна история, т.е. наясно е с темата. По-рано тази година той изнесе много силна лекция, в която попита защо е целият този шум за Магна Харта. Разбира се, каза той, правата на човека и върховенството на правото са много важни, но защо трябва да се връщаме към документ, приет преди 800 години и който всъщност се грижи да защити интересите само на един елит, само на малък брой благородници?

Аз прочетох лекцията на лорд Сампшън и всъщност дори бегло познавам него самия. Ние живеем доста близо до тях в Лондон, макар че, трябва да призная, нашата къща далеч не е толкова впечатляваща както неговата, защото професорите в лондонските университети далеч не печелят толкова добре колкото нашите най-изявени юристи. Една събота сутрин аз си помислих, че той не е съвсем прав в своята лекция, качих се на колелото и занесох един екземпляр от моята книга до къщата му и я пуснах в пощенската кутия заедно с бележка, в която казвах, че ако си даде труда да прочете книгата ми, ще види, че не е прав. После поех с колелото обратно към къщи, но внезапно зад мен един глас извика „Спри!“

Тук отново виждате колко опасен може да бъде животът на специалистите по средновековна история. Предположих, че това е някой човек от охраната му, защото допусках, че съдиите във Върховния съд се ползват със специална охрана. Та те

сигурно подозират, че съм пуснал бомба в дома му и сега може да ме застрелят. И разбира се, ако това се беше случило, щяха да намерят трупа ми няколко дни по-късно, надолу по течението на Темза... „мистериозна смърт на британски учен“... Шегувам се, разбира се. Такива работи не се случват в Англия, нито където и да било другаде.

Както и да е. Не беше охраната. Беше самият лорд Сампшън, който тичаше след мен и ме покани обратно в дома си, да обсъдим въпроса. Ще ми се да мога да кажа, че го убедих да си промени мнението, но не стана така. Всичко, което казах по-рано днес е вярно и особено това за дискриминацията срещу несвободните хора, но Магна Харта не е просто един малък егоистичен документ, предназначен за елита. Той достига до много по-широка общност. И ако не беше така, той никога не би се съхранил във времето.

Първата разпоредба на Хартата е относно църквата. После има изключително важна част, която защитава свободата на Лондон и привилегиите на градовете. В Хартата има много относно търговията и защитата на правата на търговците. Дори тази странна разпоредба, която премахва рибарниците по реките, всъщност има за задача да улесни търговците, които плават нагоре-надолу по реките Темза и Медуей. Боя се, че тази разпоредба съвсем няма за цел да защити рибата и не може да се приеме за първия акт на екологично право. В Хартата има много важни разпоредби, която признават ролята на рицарите и свободните хора в местното управление и при осъществяването на правосъдието. Има и огромен брой разпоредби относно осъществяването на местното управление, което реално е в полза на всички и ограничава лошите практики на кралските служители. От своя страна това влияе положително в крайна сметка дори на несвободните селяни. Трябва да прибавим и забележителните разпоредби на Магна Харта, които разширяват приложението на Общото право. Това е правото, което е установено от краля и позволява на свободните хора да защитават своята собственост по съдебен път. Всъщност тези разпоредби дори са против интересите на големите лордове, защото отслабват юрисдикцията на техните собствени съдилища (за сметка на кралските – б. ред.). Вярно е, че то се прилага само за свободните хора, но те са значителна група, около 30 – 40% от населението; има и немалко селяни, които са свободни, а не крепостни. Предпоследната разпоредба от Хартата казва, че всички лордове, засегнати от хартата, трябва да отпуснат на хората, които са зависими от тях, същите свободи, които са получили от краля.

Така Хартата на практика достига до много по-голяма част от обществото, а не само до няколкостотин или няколко хиляди високопоставени лордове. Ако не беше така, Хартата никога не би оцеляла. Освен това, тя налага основния принцип, че владетелят е подчинен на правото. Ако през 1215 г. не всички се ползват от Хартата, то в крайна сметка в хода на промяната на обществото един ден всички вече се ползват от нея.

Накрая бих желал да отделя малко внимание на въпроса за оцеляването и влиянието на Хартата. Човек може да си помисли, че към края на 1215 г. Хартата е мъртва – тя не се е прилагала, никой не се е позовавал на нея. Била е един провал без бъдеще. Станало е така, защото крал Джон накарал папата да я отмени. Но защо? Причината се крие в нагласата на крал Джон към Хартата. Той си казва: „Срещу мен има бунт. Готов съм да

направя тези отстъпки с надеждата, че всички ще прекратят бунта, ще оставят оръжията, ще се приберат вкъщи и ще забравят за Хартата. Те ще забравят за това, което е в Хартата и тя никога няма да се прилага.“ Това отново ни връща към въпроса за прилагането на Хартата. Когато крал Джон се уверява, че бароните имат намерение да я приложат буква по буква, че дори и да искат повече, той се обръща към папата с искане да я отмени. Интересното е, че тогава дори и самите барони, повели бунта срещу Джон, също изоставят Хартата, защото си мислят: „Ами не можем да държим краля отговорен за спазването ѝ, не можем да я приложим“. Така че те решават друго – да детронират крал Джон и да предложат трона на Луи, най-големия син на краля на Франция, който през 1216 г. нахлува в Англия. Луи не знаел нищо за съществуването на Магна Харта. Когато издава манифест за нахлуването в Англия, той не се споменава нищо за нея. Неговата нагласа е следната: „Аз произхождам от тази чудесна френска монархия, срещу която не се е чула нито една критична дума; щом аз съм ваш крал, нямате нужда от тази Харта“. И това изглежда е щял да бъде нейният край.

На практика Хартата е спасена от смъртта на крал Джон. След смъртта му през 1216 г. на трона застава неговият син – Хенри III, едва деветгодишен, който е в безнадеждно положение. Луи вече е превзел повече от половината кралство, по-голямата част от английските барони са на негова страна. Така че правителството на малолетния крал, синът на Джон и неговите регенти, решават изцяло да променят подхода си. Те решават да приемат това, което Джон е отхвърлил, а Луи не познава – издадат нова редакция на Магна Харта. Ето Магна Харта от 1216 г.: тя е подпечатана с печатите на регента и на папския легат, защото невръстният крал не е имал собствен печат. След като спечелили войната през 1217 г. те издават нова версия на Магна Харта, която вече е част от мирния договор, отново подпечатана с печатите на регента и на папския легат. И последно през 1225 г. самият крал Хенри III издава версията, което се превръща в окончателната редакция на Магна Харта. (...) Едва тогава се появява за пръв път името „Магна Харта“. Защо се появява името? Защото заедно с този документ, правителството на непълнолетния Хенри III издава един друг документ, който се занимава със законността в горите, наименуван „Хартата на гората“. Тази харта представлява по-малък по размер документ. (...) После правителството трябвало да издаде прокламация, в която ставало въпрос за двата документа едновременно. Зачудили се как да нарекат по-голямата Харта и решили да я нарекат „Магна Харта“. (...)

Това съвсем естествено повдига въпроса защо, след като окончателният вариант на Хартата е приет през 1225 г., отбелязваме 1215 г. като година на нейното създаване? Може би трябва да отложим честванията с 10 години? (...)

Мисля, че е правилно да се отбелязва 1215 г., защото в Хартата от 1225 г. липсва една разпоредба, която има връзка с приложението на Хартата и която аз наричам „гаранционната“ клауза: разпоредбата, която овластява 25-те барона да принудят краля да спазва Хартата (чл. 61 от Магна Харта от 1215 г. – б. ред.). Тази част не е включена в Хартата от 1225 г. В нея няма механизъм за приложение. Това е накарало доста хора да твърдят, че през първото столетие от своето съществуване Магна Харта е един беззъб

символ на доброто управление: прогласява тези прекрасни принципи и въпреки това всички ги пренебрегват.

Този проблем ни връща към въпроса за съвременните конституции. Преди няколко седмици бях в Санкт Петербург и говорих пред руски юристи. Един от тях, Сергей Белюков, изнесе много убедителна реч за руската конституцията от 1993 г. Той каза, че тя в известна степен прилича на Магна Харта – съдържа всички тези прекрасни идеи, но те са непознати, хората си нямат никаква представа за тях, дори не знаят какво се съдържа в този документ.

Обаче вярно ли е това за Хартата от 1225 г. и как би могла да се прилага изобщо, ако е така? Отговорът на този въпрос е много важен. И той е следният. Хартата от 1225 г. всъщност е изключително влиятелен документ, дори без гаранционната клауза и тя наистина представлява вододел между безправното и правното управление. Но как е станало това?

На първо място трябва да се отбележи една съществена разлика между Хартата от 1225 г. и тази от 1215 г. Хартата от 1215 г. е силно оспорван документ. Кралят е бил принуден да го приеме – тази харта не е била плод на взаимно съгласие. Не е приета от страните доброволно. Докато Хартата от 1225 г. в това отношение е напълно различна. И аз мисля, че това е важен принцип, който трябва да стои в основата на всички конституции. Хартата от 1225 г. е приета доброволно. Всички засегнати, по своя воля, са дали съгласие за приемането ѝ. Но защо кралят в крайна сметка се съгласил с нея? Кралят се съгласява да приеме документа, защото в замяна получава правото да събира по-високи данъци. В края на Хартата (...) всъщност пише, че срещу отстъпването на тези свободи, всички в кралството се съгласяват да платят на краля по-висок данък.

С други думи Хартата е един доброволен акт, при сключването на който участва цялото кралство. Показателно за това е невероятният списък със свидетели на приемането на Хартата, който е записан в нея. Хартата от 1215 г. не съдържа списък със свидетели, няма списък с хората, които са я приели. Тази от 1225 г. съдържа огромен списък, в който са включени всички важни хора в кралството, които свидетелстват и утвърждават приемането на Хартата. Списъкът започва с епископите, после продължава с херцозите, абатите, бароните. Това е толкова важно! Виждате, че най-отдолу някой е отбелязал с големи букви датата и мястото на приемането на Хартата: „Уестминстър, 11-ти февруари 1225 г.“. Този, който го е направил, осъзнава огромното значение на общото съгласие за приемането на този документ. Част от хората, които са изброени тук, са участвали в бунта срещу крал Джон, други са му били верни, но тук цялото кралство се обединява в подкрепа на Хартата. Мисля, че това е много важно нещо за конституциите по принцип. Хората наистина трябва да са съгласни, да се обединят и да знаят какво правят.

Това ни отвежда до другия ключов момент, отнасящ се до прилагането на Магна Харта през Средновековието. Ако се върнем към изказването за руската конституция от 1993 г., което цитирах по-горе – че тя е пълна с добри неща, но никой не знае нищо за нея, никой не знае какво съдържа тя, никой не я изучава, никой не я цени, в съдилищата

често я подменят, хората не ѝ обръщат внимание... Описаното положение е точно обратното на това, което се е случило с Магна Харта във Великобритания през 13-ти век. Защото през 13-ти век Магна Харта е била преписвана безброй пъти, разпространена е на територията на цялата страна, хората непрестанно са пишели меморандуми, които обясняват какво се съдържа в Хартата, сравнявали са различните версии. С други думи, тя е дълбоко вкоренена в сърцата и умовете на хората от политическата общност. Според мен това е изключително важен момент за привеждането в действие на всяка конституция и за привеждането в действие на върховенството на правото. Хората трябва да познават текста, да го познават добре и в подробности и страстно да го ценят. И точно това се е случило в Англия през 13-ти век.

Ще използвам последните няколко минути от лекцията си, за да опиша този процес. През тази година бяха направени редица важни открития по въпроса за това как първата Магна Харта, тази от 1215 г., в действителност е била оповестена из кралството и съхранена. Днес вече се знае, че Магна Харта е била разпространена чрез катедралите: всяка катедрала в Англия е получила оригинал от Хартата. Аз самият направих още едно вълнуващо откритие, свързано с текста на Магна Харта, който сега се съхранява в Британската библиотека. Аз успях да докажа, че през 1215 г. той е бил изпратен до катедралата в Кентърбъри. Тоест три от четирите запазени оригинали на Магна Харта са били изпратени до катедрали. Това съвпада и с други налични доказателства, че точно така е бил разпространяван текстът. И точно там Хартата е била на най-сигурно място и е била съхранена, защото епископите, заради първата разпоредба в Хартата (която прогласява свободата на английската църква, – б.ред.), са имали реален интерес да я запазят и да я разпространяват.

Доскоро доминираше разбирането, че Хартата е била изпратена до кралските наместници (шерифите) във всяко графство. Това не би могло да проработи, защото точно местните представители на кралската власт са атакувани от Хартата. И ако им я бяха изпратили, те просто щяха да я натикат в печката на замъка и с нея щеше да се приключи. Обаче епископите са искали да запазят Хартата (...)

Това е началото на процеса, чрез който Хартата се е превърнала в популярен и познат на хората документ. Те са посещавали катедралите и са можели да правят преписи на документа. Беше направено и друго важно откритие: освен официалните копия на Хартата е имало и много неофициални. Изглежда така е станало, че след преговорите от 1215 г. в Рънимийд са останали много подготвителни текстове. Хората са си ги отнесли обратно къщи и са правили върху тях свои собствени преписи от Хартата, като някои не са от последната, одобрена версия на текста. (...) Всъщност не е имало значение дали частният препис е от окончателната версия на текста – това пак е било средство за разпространение на Хартата.

Ако се върнем към текста на Хартата от 1225 г., от него се вижда, че междуременно предишните версии са били внимателно изследвани и добре познати. Например имаме копие на Хартата от 1225 г., под чийто текст е запазен меморандум, който обяснява как текстът от 1225 г. се различава от текста на Хартата от 1217 г. (...) Или препис на Хартата от 1217 г., при който в дясната колона на текста са добавени новите моменти

от редакцията от 1225 година (...) Или този препис, при който се вижда, че в полето на текста има бележки с пояснения какво точно се съдържа в текста. Той специално е много интересен, защото показва как с всяка следваща редакция на Хартата, тя е тълкувана все повече в посока на това, че разпоредбите ѝ са приложими за всички. Тук вдясно се вижда най-известната разпоредба: „...никой свободен човек...“, но в полето с червено копистът е разширил оригиналния смисъл, защото пише „никой (т.е. не само свободните) не трябва да бъде наказван, освен ако не е осъден по съдебен ред“.

Виждаме, че Хартата постепенно започва да бъде тълкувана в посока на разбирането, че тя е приложима за всички хора. Знаем, че към края на 13-ти век някои несвободни селяни са се позовавали на Хартата, като казвали, че тя трябва да се прилага в тяхна полза. През 14-ти век това е потвърдено официално – издаден е документ, който обяснява какво се има предвид под „никой свободен човек“ и вече това е всеки човек, без значение на състоянието му. Хартата еволюира постепенно като инструмент, който включва все повече хора в приложното си поле; тя не е вече елитистки инструмент, а осигурява защита на всеки.

В заключение ще кажа, че към началото на 14-ти век, въпреки че хората постоянно твърдят, че Хартата е нарушавана и въпреки че вече не съдържа разпоредбата, която гарантира нейното приложение, тя вече е успяла в най-важното за една конституция и в това, което е най-важно за правовата държава: трябва да е по общо съгласие, всеки в дадената политическа общност трябва да е съгласен с текста, трябва да вярва във върховенството на правото и мисля, че точно това е станало през 1225 г., когато цялата английска политическа общност се е обединила в общо съгласие по новата версия на Хартата. Освен това, всеки трябва да знае какво пише в конституцията, хората трябва да я изследват, да я познават и да я ценят. Мисля, че тези много важни условия са били изпълнени в Англия през 13-ти век и по този начин Хартата отбелязва началото на своя дълъг път около света. Много Ви благодаря за вниманието!

Превод: Съдийски вестник

Редактор: Иванка Иванова

Съобщение от организаторите: Институт Отворено общество – София разполага с известно количество от книгата „800 години Магна Харта и голямата ѝ дъщеря, американската конституция“, издадена през 2015 г. от Фондация „Америка за България“. Книгата съдържа английския текст на Магна Харта от 1215 г. в нов превод на проф. Дейвид Карпентър, превод на български език на Магна Харта от проф. Александър Шурбанов и Конституцията на САЩ във версия на английски език и в превод на Петьо Ангелов. Който желае да получи копие от книгата, моля да се обърне по електронна поща до Иванка Иванова, директор на Правната програма в Института – ел.поща iivanova@osi.bg и да посочи до какъв пощенски адрес да бъде изпратена книгата. Освен всичко друго, пощенският адрес трябва да съдържа имената на получателя и пощенския код на населеното място. Предложението важи до изчерпване на наличностите.